

СВЯТОСЛАВ ГОРДИНСЬКИЙ І ДЕКОР ЦЕРКВИ СВ. ВАРВАРИ У ВІДНІ

***Анотація:** стаття є спробою проаналізувати декор церкви св. Варвари у Відні який створив відомий художник української діаспори, уродженець Коломиї Святослав Гординський. Його настінні та настельні поліхромії виконані у візантійському стилі є своєрідним зразком українського сакрального монументального мистецтва.*

***Ключові слова:** Святослав Гординський, сакральне малярство, церква св. Варвари у Відні.*

Центральною парафією греко-католицької церкви в Австрії є церква Святої Великомучениці Варвари у Відні. Церква була заснована 15 жовтня 1775 року. Чинний архієпископ Відня є архієпископом для католиків візантійського обряду, до яких належить і центральна парафія св. Варвари у Відні, що шириться на цілу територію республіки Австрія. Служить ця парафія для проведення літургій у візантійському обряді греко-католиками різних національностей. Основною громадою є українська, але відправляються служби також і для інших, менш чисельних громад: румунів, болгар, македонців, словаків, угорців які живуть у Відні.

Перша греко-католицька семінарія, що з'явилась у Відні в церкві св. Варвари проіснувала всього кілька років і потім була перенесена до Львова (мала назву Барбаріум). У 1852 році був заснований новий конвікт (гуртожиток) греко-католицької центральної семінарії, що проіснував 40 років. З цієї семінарії до 1893 року було випущено понад 463 священнослужителів та науковців. Вчився у Відні і правив у церкві Григорій Хомишин. Син Теофіла Горникевича пароха сіл Витвиці, Гузієва, Гошева о. Мирон довгі роки був парохом церкви св. Варвари у Відні.

Церква св. Варвари багата на меморіальні дошки. Ліворуч головного входу встановлено дошку на честь українських піхотних полків. На ній вказано назви полків та їх командирів, вказані місця великих битв Першої світової війни. Меморіальна дошка, що праворуч входу, встановлена на згадку про загиблих під час Другої світової війни. Інша вшановує пам'ять загиблих за волю України під час визвольних змагань 1918–1928 років. Є дошка встановлена на честь 50-річного ювілею Українського Вільного Університету, що був заснований у Відні 1921 року, а пізніше перенесений до Праги і Мюнхена. Ще одна меморіальна дошка, праворуч входу, встановлена до 100-річного ювілей українського академічного товариства «Січ» (1868–1968). Герби на дошці вказують на походження студентів (Лев – герб Львова та Галичини, Бик – Буковини, Ведмідь – Закарпаття).

На лівій стіні встановлено дві дошки, на яких зображені ікони св. Йосифа і св. Юди Тадея. На правій стороні є ікона Божої Матері XVII ст. «Утоли болізни», пожертвована товариством українських робітників «Родина» у Відні

на честь 40-го ювілею цього товариства (1896–1936). При вході на хори, за отця Ореста Курпанця, в 1961 році була встановлена подячна дошка керівнику хору Андрію Гнатишину та інженеру Роману Щуровському за їх вклад у розбудову хорової частини церкви.

Мозаїка 1956 року над входом до храму зображає св.Варвару традиційно з вежею і гілкою пальми. В 1999 році праворуч від церкви було встановлене погруддя на честь українського національного поета та вченого Івана Франка. Відкриття пам'ятника, роботи львівського скульптора Любомира Яремчука відбулося 28 травня 1999 року (проект пам'ятника створили архітектори Василь Каменщик та Володимир Турецький).

Велич і краса інтер'єру церкви не може залишитись поза увагою кожного, хто входить до її середини. Важлива роль у оформленні інтер'єру церкви належить знавцеві східного мистецтва Йосафату Бастазіху та художникам Мойсею Суботічу (помер 1789 р.) і Арсенію Марковичу. Впродовж 1983–1985 років було зроблено повне оновлення церкви. Для виконання настельного розпису підкупольної частини вітваря та настельних і настінних ікон в самій церкві було обрано міжнародно визнаного іконописця, професора Святослава Гординського (1906-1993).

Наш видатний краєнин, покутянин, уродженець міста Коломиї, є відомим художником, ікономалярем, живописцем, графіком, дослідником мистецтва, літератором, поетом, знаним культурним діячем української діаспори. Широко відомі сакральні твори Святослава Гординського такі як «Благовіщення» у церкві св.Петра і Павла (Саскатун, Саскатчаван, 1972 р.), запрестольна ікона «Ісус на троні із святыми Володимиром і Йосафатом» (Українська колегія Джаніколо, 1971 р.), вітражний диптих «Святі Володимир і Ольга» (Українська колегія, Рим, 1971 р.).

Святослав Гординський виконав низку іконостасів у США. Серед них іконостаси Української католицької церкви св.Івана Хрестителя (Йоганстон, Пенсильванія, 1957 р.), церкви Івана Хрестителя (Лорайон, Огайо, 1950-ті рр.), румунської церкви св.Сіміона (Детройт, Мічеган, 1958 р.). Іконостас, мозаїку і розписи він виконав у храмі св.Покрови та Андрея Первозванного в Мюнхені (1960-ті рр.). Знаним твором майстра є мозаїка «Хрещення 988» на фронтоні храму св.Івана Хрестителя (Нью-Арк, Нью Джерсі, 1988 р.). Найвідомішим доробком Гординського є проекти мозаїк для собору св.Софії у Римі, виконані майстрами школи Марка Тулія Монтічеллі (1969 р.).

Стосовно Святослава Гординського існує чимала джерельна база. Проводяться наукові читання та конференції. Найповнішим на сьогодні виданням яке присвячене Святославу Гординському є фундаментальна праця (понад 1000 сторінок) молодой, але вже відомой дослідниці мистецтва Христини Береговської [1]. Однак, про мистецький доробок Святослава Гординського у церкві св.Варвари у Відні матеріалів майже не існує, за винятком окремих поодноких побіжних згадок.

Поліхромії Святослава Гординського у церкві св.Варвари написані в неовізантійському стилі з доданими українськими елементами. Мистецький напрям, званий неовізантикою, бере свій початок у мистецтві з першого десятиріччя ХХ ст. Без перебільшення можна стверджувати, що ідеологом того стилю був Митрополит Андрей Шептицький. Неовізантійство в сучасному

українському мистецтві у доробку мистців діаспори – одна з найяскравіших мистецьких течій, виявлений сотнями цікавих монументальних творів. Приналежність до східного обряду, змушувала мистців дотримуватися певних стилевих вимог. Неовізантисти не копіювали творів минулого, на ґрунті старого стилю вони творили нове українське мистецтво.

В основі візантійського мистецтва завжди стояла ідея. Творити на межі світу реального і уявного – це головна мета кожного мистецтва. Завданням мистецтва було не відображення земного світу, доступного нашим зміслам, а поринання у сфери понадреальні, божественні. Тому це мистецтво завжди дидактичне, шукає естетичних первнів. Схід висловлюється декоративною формою, Захід – тяжіє до психологічного, людського вислову. Тому, наприклад, обличчя Христа в мистецтві східному рідко коли висловлює якісь емоції, притаманні звичайній людині; Христос тут вищий над усе, вічний, тому непорушний. Зате Захід зображення Христа героїзує й одночасно наділяє Його людськими прикметами – сумом, задумою, терпінням. У час, коли західний мистець може і має право творити образ Христа на власну подобу, надаючи йому психологічні риси людської істоти, східний мистець зв'язаний вимогами догми, де давні, усталені зразки іконографії непорушні в тій самій мірі, що й Святе Письмо.

Творчі елементи візантійського стилю базуються великою мірою на його образотворчих основах. З погляду формального, візантійське мистецтво має в собі всі ідеальні складники, що їх потребує малярство: воно площинне, декоративне, оперує виразними й окресленими формами, для монументального виразу нехтує деталями і цим наближається до основної, «чистої» форми. Цей стиль культивує такі абстрактні елементи, як ритм форм і ліній, а в кольоровому відношенні прямує до повнозвучних барв, без намагання копіювати вічнозмінливу природу. Візантика дала змогу своєю формальною всеохопністю різним народам творити своє національне мистецтво. Так постало національне грецьке, болгарське, сербське, українське мистецтво і зовсім природньо, що цей процес відбувся саме на релігійній основі, яка була духовним і загальнокультурним чинником для народів у колі візантійської культури. Свобода творчості, бажання висловлюватися вільно, своєрідно є ознакою національного мистецтва.

В сакральному оздобленні церкви св.Варвари у Відні Святослав Гординський застосував цікавий прийом декору. Настельні і настінні розписи він не виконував безпосередньо на стіні як майстер монументаліст. Поліхромні ікони-картини творилися на полотні у майстерні художника, а потім доправлялися до храму і наклеювалися на поверхню стелі і стін згідно попередньо затвердженого укладу у відповідному масштабуванні з безумовним врахуванням усіх архітектурних особливостей храму. Такий спосіб значно заощаджував час і умови виконання замовлення, при якісному мистецькому втіленні, бо праця в майстерні є багато зручніша ніж безпосередньо на об'єкті. До того ж перебування високо під стелею храму на риштуванні, коли художник має поважний вік, не завжди є продуктивним.

Усі композиції Святослав Гординський виконав власноручно, за винятком зображення Христа-Пантократора серед ангелів в підкупольній вівтарній частині церкви яке було зроблено за участі Христини Ціммерман-

Куріци. В кожній настельній ніші, вздовж всієї церкви, зображено по двоє святих Східної Церкви. А під ними, вздовж лівої сторони церкви, ікони Богородиці на всі її свята в році, а вздовж правої сторони – Христа, основні події з Його життя. Цікаві ікони, які практично не видно з середини церкви знаходяться на хорах – це ікона з зображенням хрещення Русі-України князем Володимиром Великим у 988 році та навпроти, визволення Відня від турків у 1683 році.

Підкупольні (настельні) та настінні ікони.

Стелю Святослав Гординський декорував у спосіб зображення на ній вісьмох симетричних (по чотири ліворуч і праворуч) композицій що відтворювали важливі постаті у житті Церкви. Кожна окрема композиція виконана у півциркульних увігнутих нішах трикутної форми склепіннях стелі. Трикутник ніші рівносторонній, де основа трикутника півкругле завершення арки, а вершина заокруглена. Усі композиції це попарні фігурні зображення. Обабіч фігур лінійний рослинний орнамент. Над золоченими німбами святих є написи хто це. Над святими зображено декоративні хрести різної форми. По дві фігури зображені фронтально стоячими у повний зріст з відповідними атрибутами на різнодекорованих килимках.

Настінні ікони поміщено в напівциркульних нішевих арках стін храму. Настінних ікон є сім, а не відповідно до настельних ікон, яких є вісім, оскільки одну нішеву арку займає проповідальниця. Усі настінні ікони, за винятком композиції «Визволення Відня 1683 року», видовжені по горизонталі прямокутні композиції з напівкруглою верхньою частиною, які повторюють арки ніш. Зображення обрамовані золотавою лінією з виходами у нижніх кутах і орнаментальним з'єднанням у середині нижньої рамки. Від лінії обрамування до живописної поверхні поліхромії є біла ширша рамка яка виконує роль паспарту. Усі композиції з вираженим центром.

Ікони в настельних нішах.

Ліва сторона церкви:

1. Антоній і Феодосій: між німбами печерських святих монахів зображено ікону Печерської Богородиці з Ісусом на яку вказує правиця Феодосія. У лівій руці він тримає макет Успенського собору. Старець Антоній з довгою сивою бородою благословляє.

2. Кирило та Мефодій: над святими грецький хрест. Аскетичний Кирило в монашій одежі благословляє, ліва рука тримає розгорнутий сувій абетки. Сивочолий Мефодій опирається правицею на жезл з навершям шестираменного хреста, а в лівій руці тримає книгу.

3. Князь Володимир та княгиня Ольга: святі у монарших коронах. Володимир з темним волоссям до плечей та вусами, праву руку приклав до грудей, у лівій тримає опущений до низу меч воїна Христового. Ольга у правій руці тримає золотий хрест, у лівій макет церкви.

4. Василій та Климентій: Василій зображений навпроти Івана та Григорія, оскільки є одним з трьох святителів. Довга темна борода, як у традиційних зображеннях. Климентій має сиве волосся і бороду, з палицею-посохом у правиці, у лівій руці тримає макет церкви. Хрест над ними рівнораменний.

Права сторона церкви:

5. Йосафат та Андрей Шептицький: св.Великомученик Йосафат з непокритою головою у правій руці тримає пальмову гілку, у лівій книгу. Шептицький портретно зображений з сивою бородою у одязі архієрея, благословляє шестираменним хрестом, у лівій руці митрополичий жезл.

6. Костянтин та Єлена: над ними маленький хрест, як продовження хреста з Ісусового Розп'яття на який опирається цар Костянтин, тримаючи сферу як символ влади. На раменах хреста навішаний рушник. Єлена, яка віднайшла хрест Ісуса тримає чотири цв'яхи. Святі у коронах та царських одягах.

7. Борис і Гліб: брати-мученики зображені в княжих головних уборах. Виконано як портретні іконографічні зображення. Брати тримають золоті хрести у руках. Борис з бородою. Гліб має неголене обличчя, у його лівій руці меч. (над німбами зі стелі виходить світильник як у композиції «Володимир-Ольга»).

8. Іван Золотоустий та Григорій Богослов: над ними рівносторонній грецький хрест. Жест Григорія благословляючий. Іван і Григорій зображені з дотриманням портретної іконографії – відповідно Іван молодший з короткою темною борідкою, а Григорій поважного віку з більшою сивою бородою.

Настінні ікони у нішах.

Ліва сторона церкви:

1. Визволення Відня, 1683 рік: єдина композиція з настінних ікон що має вертикальний характер. Майже симетрично розташовані постаті козаків праворуч, серед яких єпископ Йосип Шумлянський, ліворуч група фігур на чолі з Яном III Собеським. По центральній осі місто Відень, трофеї битви.

2. Успіння Богородиці: у центрі Христос у мандорлі слави в оточенні архангелів, херувимів, серафимів тримає перед упокоюною Матір'ю Її душу. Богородиця лежить горизонтально, створюючи умовний хрест з постаттю Христа. Біля Богородиці скорботні апостоли на тлі архітектури.

3. Ця ніша не декорована, бо там розміщена проповідальниця.

4. Різдво Христове: у центрі зображена напівлежача постать Богородиці з немовлям біля печери. Довкола зображення ангелів, трьох царів, жінок повитух, одна з яких в українському народному одязі, пастушок, Йосиф. Багатий деталями антураж розкриває велич події. Цікаво, що у нас Різдво малюють наче воно було у горах, а пастушки в гуцульських строях. Німецькі малярі малюють пастухів одягнутих по-німецьки, італійці – по-італійськи.

Права сторона церкви:

5. Хрещення України: в центрі композиції св.Володимир хреститель України-Руси в оточенні численного люду на березі ріки в якій ліворуч і праворуч у молитовному стані приймають хрещення співвітчизники Володимира. Князь у одязі імператора з тризубом на одязі.

6. Зіслання Святого Духа: традиційна композиція з сидячою на троні постаттю Богородиці. Обабіч праворуч і ліворуч сидять по шість апостолів, на яких сходить св.Дух у вигляді голуба. За постатями апостолів архітектурний стафаж, об'єднаний балюстрадаю.

7. Воскресіння: композиція Воскресіння трактована Гординським як Зішестя в ад. У центрі зображений Христос у мандорлі слави, як переможець, Він сходить у пекло визволяючи звідти перших грішників Адама і Єву, рятуючи від гріха увесь рід людський. Рух вниз акцентують бганки одягу Христа.

8. Хрещення Христа у Йордані: у центрі постать Христа, стопи Його у водах Йордану. Праворуч від Нього динамічна фігура Івана Хрестителя у власяниці, а з іншого боку ангели. На них сходить Дух святий у вигляді голуба. У цій композиції своєрідно передано ландшафт, рослинність.

Особливим твором у монументальному поліхромному укладі декору церкви св.Варвари у Відні є композиція «Визволення Відня, 1683 рік». Природньо, що Святослав Гординський акцентував на ту подію, яка сталася 12 вересня 1683 року, коли під Віднем відбулася одна з вирішальних битв в історії Європи. Тоді об'єднані польсько-австрійсько-німецько-козацькі війська Габсбургів і Речі Посполитої розгромили з допомогою українських козаків, що були у складі війська польського короля Яна Собеского, майже двістітисячну турецьку армію під проводом великого візира Кара Мустафи. Згодом облогу Відня було знято, османський табір із величезною кількістю зброї та військових припасів опинився в руках союзників.

Композиція твору центрально-симетрична. У центрі ахроматичне зображення Відня. З лівого боку представники переможців з Європи, а праворуч козаки, галичани, волиняни, подоляни, серед яких учасник оборони Відня львівський єпископ Йосип Шумлянський, який згодом написав «Думу про битву з турками під Віднем». Шкода, що акцентовано не зобразив Святослав Гординський галичанина Юрія Кульчицького, подвиг якого врятовані віденці гідно оцінили, надавши йому титул почесного громадянина та 300 трофейних мішків з кавовим зернами, що дозволило Кульчицькому відкрити першу у Відні кав'ярню «Під синьою пляшкою».

Усі композиції виконано декоративними площинами й спрощеними лініями, які дають враження візантійської пливкості й ритму. Форми кольорів обведені обрисами. Все в них досконале: композиційна схема, абсолютне володіння площею в розкладанні форм і барв, експресія максимально насиченого кольору і, передовсім, свідомість мистця який знав чого хоче і що має створити.

Церква св.Варвари у Відні декорована Святославом Гординським поєднує у внутрішньому убранстві західно-латинські форми зі східно-візантійськими образотворчими структурними елементами. Своїми сакральними творами мистець стверджував, що візантійське малярство першочергово декоративне і що для цього воно оперувало чітко визначеними масами форм та кольорів. Сакральне мистецтво Святослава Гординського має виразний національно-ідентифікаційний характер. Церква св.Варвари, оцінюючи її значення з історичної перспективи, є важливим свідком зв'язків Австрії, що пролягають через століття, з греко-католицькою церквою та Україною, вона є символом Європи і Церкви, яка, за словами Папи Івана Павла II: «дихає двома легенями, латинською та візантійською».

Література:

1. Береговська Христина. Святослав Гординський про мистецтво. – Львів: Апріорі, 2015. – 1024 с : іл.